

Ljiljana DOBROSAVLJEVIĆ GRUJIĆ¹

Univerzitet u Beogradu
Institut za fiziku

PRAKSA TUGE

(Slavenka Drakulić, *Mileva Einstein, teorija tuge: roman*, Fraktura, Zagreb, 2016)

Nedavno je u izdanju zagrebačke izdavačke kuće Fraktura izašla još jedna knjiga o prvoj ženi Alberta Ajnštajna (Albert Einstein), Milevi Marić Ajnštajn. Sam deo naslova, *teorija tuge*, već daje naznaku o mračnim bojama kojima je ovo delo obojeno. Međutim, ovakav naslov nije adekvatan. *Teorija* kao pojam treba da dà teorijske osnove nekog efekta. Tuga može biti izazvana raznim faktorima i može imati razne oblike. U knjizi Slavenke Drakulić pre svega se govori o *praksi* jednog vida tuge, o opisu jednog teškog života, uslovljenog porodičnim nasleđem, stanjem duha i psihičkim poremećajima.

Podnaslov *roman* ima za svrhu da autorki pruži veliku slobodu da na osnovu biografskih podataka o Milevi Marić Ajnštajn stvori svoju sliku o njenom životu i njenoj ličnosti. Koliko su pojedini navodi u tekstu verodostojni teško je utvrditi, pošto se radi o delu koje je roman (na engleskom, *fiction*) i koje nema ni jedne jedine bibliografske reference. Time se, i ne samo time, ova knjiga drastično razlikuje od nekoliko prethodnih napisanih o istoj temi. Navešću samo neke od njih. Prva štampana biografija Mileve Ajnštajn, delo Desanke Đurić Trbuhović, *U senci Alberta Ajnštajna* (Đurić Trbuhović 1969), prevedena je i na nemački (Đurić Trbuhović 1983). Zatim, tu je knjiga Đorđa Krstića, posvećena prvom razdoblju života ovog para (Krstić 2005), kao i veoma interesantana prepiska Mileve Ajnštajn sa prijateljicom Helenom Savić, predstavljena u delu Milana Popovića (Popović 2005). Na engleskom je štampana knjiga američke književnice Mišel

---

1 E-mail: ljilja.dobro@gmail.com

Zekhajn (Michelle Zackheim) o do danas neizvesnoj sudbini vanbračne ćerke Mileve i Alberta Ajnštajna. Sve pomenute knjige su zasnovane na dokumentima, korespondenciji, postojećoj literaturi ili svedočenjima savremenika i savremenica.

Trebalo je, dakle, napraviti nešto novo, i zbog toga je verovatno Slavenka Drakulić izabrala da piše uglavnom o mukama Mileve Ajnštajn. Ne treba zaboraviti da je bilo i srećnih momenata, naročito u prvom periodu njene veze sa Albertom Ajnštajnom, što se najlepše vidi u njihovoj strasnoj ljubavnoj prepisci koja je objavljena 1994. godine (Holton 1994a; 1994b). Međutim, o tome se u knjizi Slavenke Drakulić praktično ne govori.

Mogli bismo ukazati i na feminističku motivaciju koja je možda bila u osnovi pristupa Drakulić: borba protiv diskriminacije. Mileva Ajnštajn se celog života borila protiv dve isprepletene vrste diskriminacije: diskriminacije osoba sa invaliditetom i diskriminacije žena u muškom, „mačo” društvu.

Poznato je da je Mileva Ajnštajn bila hroma, imala je jednu kraću nogu, zbog koje je nosila ortopedске cipele. To ju je frustriralo od rane mladosti, a Slavenka Drakulić tu frustraciju opisuje kroz jednu od svojih mračnih slika iz života Mileve Ajnštajn. Radi se o jednoj epizodi iz najranijeg doba školovanja, kada su je deca u osnovnoj školi u Rumi ismevala, tukla i cepala joj odeću na povratku iz škole. Nema podataka da li se ovo stvarno dogodilo, ali izgleda malo verovatno da bi se siromašna seljačka deca usudila da brutalno napadnu ćerku uglednog i bogatog sugrađanina kakav je bio otac Mileve Ajnštajn. Pre će biti da je to još jedna kap crne boje dodata celoj slici. No, stoji da je Mileva Ajnštajn patila zbog ove osobenosti, za razliku od svoje drugarice iz doba školovanja u Cirihi Helene Savić, koja je takođe bila hroma, ali kao da na to nije obraćala pažnju.

Druga vrsta diskriminacije, vezana za položaj žena u patrijarhalnom društvu, još više je pogodila Milevu Ajnštajn. Kada je, još neudata, ostala u drugom stanju sa Albertom, to ju je dovelo do psihičkog sloma. U vreme njene mladosti u patrijarhalnoj Vojvodini, imati vanbračno dete je značilo nanošenje ljage porodičnom imenu, koja se generacijama nije

mogla sprati. Celokupna odgovornost i krivica je bila na neudatoj ženi, dok se muški partner nije uopšte pozivao na odgovornost. Zato je Mileva Ajnštajn krila trudnoću, porodila se u Vojvodini i ostavila malu devojčicu Lizerl (Lieserl) kod roditelja, a zatim vratila u Švajcarsku gde je bio Albert. Ovaj postupak ona sama sebi nikad nije oprostila. To je poslužilo Slavenki Drakulić da doda još jednu mračnu notu, ubacivši u svoj roman dirljivu priču o Milevinoj poseti „sveže iskopanom”, bezimenom grobu devojčice, koja je navodno umrla od šarlaha. Međutim, kako je detaljno istraživanje Zekhajn pokazalo, nikad se nije saznala prava sudbina devojčice. Zna se da je болоvala od šarlaha; možda je zaista od toga i umrla, ili ju je bolest učinila osobom sa invaliditetom koja je možda smeštena u neku ustanovu, ili je data na usvojenje. Sva dokumenta koja su se na nju odnosila ili su izgubljena, ili možda i namerno uništena da bi se sakrila porodična sramota i da se ne bi ometalo Albertovo napredovanje u karijeri.

Depresiji usled gubitka ćerke pridružilo se i ogromno razočaranje izazvano neuspehom u školovanju Mileve Ajnštajn. Ranije uvek odlična učenica, Mileva je imala dva neuspela pokušaja da u Cirihi na Politehnici diplomira (i zatim doktorira), tako da je sasvim odustala od sopstvene profesionalne karijere i posvetila se Albertu, kome je pomagala u radu. O njihovom zajedničkom naučnom radu u delu Slavenke Drakulić ima vrlo malo podataka, iako se radi o temi koja je izazvala velike kontroverze u javnosti. Dodatno je čudno što se na zadnjoj korici Frakturine publikacije govori o Milevi kao o „genijalnoj matematičarki”, predodređenoj za najveća dostignuća. Činjenica je da je na ciriškoj Politehnici Mileva Ajnštajn iz svih predmeta imala nešto niže ocene od Alberta, a posebno iz matematike (Teorije funkcije).

Pitanje je da li je za veliku promenu u njenom karakteru, o čemu postoje svedočanstva, „kriv” samo Albert. Od samouverene, sposobne i racionalne devojke postala je zatvorena, neraspoložena i depresivna mlada žena. Roman Slavenke Drakulić počinje vrlo efektno, odvratnim ultimatumom koji je Albert Ajnštajn nekoliko godina pre razvoda braka uputio svojoj supruzi, sa zahtevima koje mora da ispuni ako želi, makar samo formalno, da ostane s njim u braku. Takav ultimatum je mogla postaviti samo „muška šovinistička

svinja”. Zahtevi su uistinu bili neverovatni, i nije ni čudo što je to Milevu Ajnštajn snažno pogodilo, ali i ujedno pripremilo za razvod. Dalja slika Milevinog života je u romanu Drakulić naslikana još crnjim bojama. Raniji periodi, u kojima je nesumnjivo bilo i srećnih trenutaka, dati su samo kroz reminiscencije. Ipak, nema sumnje da je do ogromne promene u bračnim odnosima, pa i u Milevinom ponašanju, moglo doći samo postepeno.

Prvih desetak godina Albertove i Milevine veze, njihov odnos je, naročito u početku, bio idiličan. Radosni događaji, počev od sklapanja braka pa do rođenja dvojice sinova, bili su prekinuti smrću ćerke Lizerl. Ipak, to nije promenilo požrtvovan Milevin odnos prema Albertu, kome je ona pomagala u naučnom i pedagoškom radu, prikupljajući reference, prepisujući rukopise i učestvujući u pripremi predavanja. Neki istoričari nauke, poput Krstića, veruju, iako za to nemaju pouzdanih svedočanstava, da je Mileva bila koautorka mnogih Albertovih radova, pa čak i onih čuvenih iz 1905. godine, koji čine osnovu specijalne teorije relativiteta. Bračni odnos je ozbiljno uzdrman od trenutka kada se Albert zaljubljuje u rođaku Elzu, s kojom se kasnije i oženio. Razdvojen život Mileve i Alberta počinje prvog dana Prvog svetskog rata, kada se Mileva, posle ultimatumu, sa decom vraća u Švajcarsku, dok Albert ostaje u Berlinu, cenjen kao naučnik, profesor univerziteta i član Pruske kraljevske akademije nauka. Do zvaničnog razvoda dolazi tek nekoliko godina kasnije.

Prekretnica u romanu Slavenke Drakulić od reminiscencije na ranije događaje do opisa dalje Milevine tragedije vezana je upravo za povratak iz Nemačke. Sledeći period Milevinog života je maestralno opisan, i on jeste bio i mračan i tužan period. Duboko pogođena Albertovim zahtevom za razvodom, Mileva doživljava nekoliko srčanih udara, pa čak i paralizu donjih ekstremiteta. Zdravstveni problemi su dobrim delom bili uslovljeni kako njenim psihičkim stanjem, tako i nizom tragičnih događaja u njenoj vojvođanskoj porodici. Brat Miloš nestaje u ratu, sestra Zorka, pozvana da pričuva decu dok je Mileva u bolnici, završava u psihijatrijskoj ustanovi sa dijagnozom šizofrenije. Mileva oteže sa razvodom, do kojeg posle nekoliko godina ipak dolazi, uz obećan (i kasnije primljen) novac od Albertove Nobelove nagrade.

Vrhunac dela Slavenke Drakulić u predstavljanju muka Mileve Ajnštajn jeste epizoda u kojoj Albert u pismu, komentarišući Milevinu napomenu da bi mogla da napiše memoare o njihovom zajedničkom životu i radu, odgovara da to ne bi nikog zanimalo, jer je ona „niko i ništa”. U knjizi sledi detaljan Milevin odgovor na Albertov zahtev da se sinovi odreknu nasledstva, osim novca od Nobelove nagrade koji je njihova majka već dobila. Za ovo, veoma lepo napisano Milevino pismo, sa detaljnim osvrtom na zajednički život, nema dokaza da je stvarno postojalo, s obzirom na to da odgovarajuća referenca nije data. To je šteta, jer ukoliko ga je Mileva zaista napisala, to bi bio dokaz da ona nije sasvim klonula duhom i da je u njoj još bilo one stare hrabre devojke.

U *teoriji tuge*, nema ni pomena o relativno priyatnim periodima u Milevinom životu. Malo se spominje dugogodišnje prijateljstvo sa ciriškim poznanicama iz vremena studija, od kojih joj je najbliža bila Helena Savić, sa kojom se decenijama družila, pomagala i dopisivala. Iz pisama Heleni vidi se da je u Milevinom životu bilo i srećnih trenutaka, počev od venčanja sa Albertom 1903. u Bernu, kao i tokom prvog perioda zajedničkog života, koji je bio harmoničan. Čak i kada im se rodio prvi sin Hans Albert (1904), Mileva bi, i pored porodičnih obaveza, uveče sedela sa Albertom i pomagala u njegovom naučnom i pedagoškom radu. Miran život je potrajao i posle povratka u Cirihi, gde se rodio drugi sin Eduard – Tete (1910). Ipak, Milevu, razočaranu sopstvenim akademskim neuspehom, sve češće su obuzimali napadi depresije, naročito posle neuspelog boravka u Pragu 1911. godine. Zajednički život je trajao sve do odlaska u Berlin 1914, kada i počinje *teorija tuge*.

Pošto se kroz nekoliko godina Mileva oporavila od bolesti, radost su joj pričinjavale posete iz Srbije, pre svega ćerki i sestrčina njene prijateljice Helene. Veliku radost su joj, u mladosti, pričinjavali i sinovi. Stariji, Hans Albert, zdrav i talentovan dečak za fiziku i matematiku, krenuo je očevim stopama i završio Politehniku u Cirihi. Kasnije je bio uspešan građevinski inženjer i porodični čovek. Mlađi sin, Eduard – Tete, bio je kao mali bolešljiv, ali veoma nadaren za muziku i poeziju. Kao i kod njegove tetke Zorke, kod njega se vremenom razvila šizofrenija. U knjizi Slavenke Drakulić se detaljno opisuju Milevine muke, ne samo finansijske prirode, zbog plaćanja

skupih santorijuma za Tetea, već i strašan duševni bol uzrokovan njegovim psihičkim propadanjem. *Teorija tuge* se i završava Milevinim dramatičnim rastankom sa mlađim sinom, koga ostavlja u duševnoj bolnici.

U knjizi se veoma malo raspravlja o mogućem Milevinom naučnom radu. On je pomenut samo u navedenom Milevinom odgovoru na Albertov nagoveštaj da bi sinove mogao izostaviti iz oporuke, s obzirom na to da su već dobili novac od Nobelove nagrade. Ne spominje se ni Milevino poslednje viđenje sa Albertom, prilikom njegovog učešća na Cionističkom kongresu u Cirihi, pre odlaska za Ameriku. Tada je već deset godina bio oženjen Elzom. Međutim, pošto je tada njihov brak bio u krizi, u Cirihi je Albert, došavši sam, stanovao kod Mileve. Tom prilikom je Mileva prosto procvetala – njena veza sa Albertom, bar za nju, bila je neraskidiva. Svetle uspomene na blisko zajedništvo u prvom periodu njihove veze mogle su predstavljati jedini zračak radosti na tužnom kraju tragičnog života Mileve Marić Ajnštajn.

Mileva Einstein, teorija tuge roman je koji nas suočava sa požrtvovanjem, odricanjem i nespokoјstvom, sav prožet krhotinama ljudskog bola i tuge. U celoj knjizi, napisanoj veoma emotivno i na vrlo priјemčiv način, opisuju se samo Milevine patnje i razočaranja. Autorka, Slavenka Drakulić, ne preza ni od dodavanja nekih epizoda, kao što je ona sa napadom seoske dece ili sa posetom nepostojećem grobu Milevine ćerčice, ne bi li sliku Milevinog života učinila što mračnijom. Ličnost Mileve Ajnštajn je oslikana samo sa jedne strane: dobra majka, ali kao žena ljubomorna, depresivna, nesamouverena, psihički nestabilna... Ceo tekst je neka vrsta unutrašnjeg dijaloga koji Mileva vodi sa samom sobom, a posebno je dirljivo opisana njena reakcija na teško psihičko oboljenje njenog mlađeg sina. Nema skoro ništa, samo koliko je neophodno, o okruženju u kojem je živela porodica Ajnštajn, niti o njihovim zajedničkim prijateljima koji su cenili Milevu, pomogali joj, i koje je ožalostio njihov razlaz. Drugu stranu Milevine ličnosti možda je najbolje opisao njen stariji sin Hans Albert, rekavši da se za nju, koja je pretrpela tolike nedaće, može reći samo da je osoba koja je imala veliku potrebu za ljubavlju, i u primanju i u davanju. To se iz romana Slavenke Drakulić može samo implicitno zaključiti.

LITERATURA

- Drakulić, Slavenka. 2016. *Mileva Einstein, teorija tuge: roman*. Zagreb: Fraktura.
- Đurić Trbuhović, Desanka. 1969. *U senci Alberta Ajnštajna*. Kruševac: Bagdala.
- Đurić Trbuhović, Desanka. 1983. *Im Schatten Albert Einsteins - Das tragische Leben der Mileva Einstein Marić*. Bern - Stuttgart: Verlag Paul Haupt.
- Holton, Gerald. 1994a. „Of Love, Physics, and other Passions: The Letters of Albert and Mileva (Part I).” *Physics Today* 47(8): 23–29.
- Holton, Gerald. 1994b. „Of Love, Physics, and other Passions: The Letters of Albert and Mileva (Part II).” *Physics Today* 47(9): 37–43. doi: 10.1063/1.881404
- Krstić, Đorđe. 2005. *Mileva i Albert Ajnštajn, ljubav i zajednički naučni rad*. Novi Sad: Matica srpska.
- Popović, Milan. 2005. *Jedno prijateljstvo. Pisma Mileve i Alberta Ajnštajna Heleni Savić*. Beograd: Plato.
- Zackheim, Michelle. 1999. *Einstein's Daughter: The Search for Lieserl*. New York: Riverhead Books.